

Խընդրեա՛ գու յինէն պարգևս զգերագոյն փառաց իմոց :
 Պաշինըս եղեալ ուխտէր զփառս իմ քեզ 'ի կեանս իմ տամ ,
 Ի մօրէն խրատեալ աղջիկն զգլուխն Յովհաննու խընդրէր :
 Պու տուր ինձ այսօր պարգևս զգրուին Յովհաննու հատմամբ ,
 Օայն կարապետին մեծի , զայն ձեռնադրօղի Փրկչին :
 Տըրտմեալ հերովդէս ընդ բանսն ոչ կարաց սըտել ուխտին .
 Փութով առաքեաց 'ի բանտն , տայր զչար խորհրդոյն պարգևս :
 Լադեալ 'ի վերայ սկըտեղ բերեալ և մատոյց նըւէրս .
 Ողբայ և երկիրս այսօր , զլոյսն յանապատէ շիջեալ :
 Սա մէջ 'ի դըժոխս քարոզ աւետարանէր զգալուստ ,
 Ս'ի անյոյս նընջէք մեռեալք , տէր յաղթեաց մահու խաչին ,
 Լու մեզ յարութիւն շնորհեաց զիւր զողորմութեան շնորհսն :
 Վեզ փառք վայելէ Փրկչիւ , այժմ և յաւիտեանս ամէն :

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Պարտոաններու վրայ տեղեկութիւն :

ժ . ՍՊԱՆԻԱ : — Սաւրիտանացոց
 թագաւորներուն Վրոտովա ունեցած
 գրատունը շատ երևելի էր և արևելեան
 ձեռագրաց գեղեցիկ հաւաքում մը ու
 ներ , բայց սպանիացոցմէ աւարեցաւ ,
 երբոր Ֆերտինանտոսի և Իզապելլայի
 թագաւորութեան ատեն Վրոտովան
 առնուեցաւ : Լյս աշխարհքին առաջին
 գրատունը Եսթրախիւնն է , զոր կարո
 լոս է կանգնեց և Փիլիպպոս Բ շատ ճո
 խացուց : Լյսիկայ Ս . Լաւրենտիոսի
 վանքին մէջն էր , և 130,000 հատու
 ընէն աւելի ունէր և իբր 5,000 ալ ձեռա
 գիր , որոնցմէ 3000ը արաբերէն էին ,
 մնացածներն ալ եբրայեցի , յոյն և լա
 տին էին . 1671^ն կայծակէն շատ փնա
 սուեցաւ : — Սատրիտի մէջ իրեք հա
 սարակաց գրատուն կայ : Թափափորական
 Գրադանն ալ Փիլիպպոս Ե կանգնեց
 1712^ն : Հասարակաց են նաև Ս . Իսի
 դորոսի և Ս . Ֆէռնանդէսի գրատունները :
 — Լքալա , Սալամանքա և ուրիշ քա
 ղաքներ ալ հասարակաց գրատուններ
 ունին : — Սպանիոյ մասնաւորաց գրա
 տուններուն մէջ երևելի եղած են Վը

1 Տես երես 333 :

րիստափոր Վրոտմպոսի եղբօրը Ֆեր
 տինանտոս Վրոտմպոսի գրատունը , Վը
 սիմենէս Ծիրանաւորին գրատունը , զոր
 Լքալայի համալսարանին թողուց կը
 տակաւ , և այլն :

ժԱ . ՓՈՐԹՈՒԳԱԼ : — Լյս տէրու
 թեանս մէջ հասարակաց գրատունները
 սակաւաթիւ են . 'ի վերայ այսր ամենայ
 նի Լիսպոնայի Թափափորական գրատունը ,
 զոր հնգետասաներորդ դարուն մէջ Լք
 փոնտոս Ե շինեց , շատ ընտիր գրքեր ու
 նի . նոյնպէս Ս . Վէնէնփոս տէ Գորս
 ըսուած գրատունն ալ բոլոր Փորթուգե
 շիլեզուով եղած գրքերուն ամբողջ հա
 ւաքում մը ունի : Ը առ ճոխ էին եր
 բեմն նաև Ինէնգիկտեանց , Լքթա
 վանից , և այլն , գրատուններն ալ : — Լ
 րևելի է նաև Վրոյիմպրայի համալսա
 րանի գրատունն ալ :

ժԲ . ՎԱՂԱՆԱ : — Թեպէտ Վաղղիոյ
 մէջ Վերմանիայէն աւելի քիչ գրատուն
 կայ , 'ի վերայ այսր ամենայնի 200 քա
 ղաքէն աւելի կայ որ ճոխ գրատուններ
 ունին : Փարիզէն դուրս՝ Լի , Պըզանս
 նի , Սարսիլիոյ , Ուուանի , Սթրասպուր
 կի , Թուլունի , Թրուայի գրատուններէն
 իւրաքանչիւրը 50,000 հատորէն աւելի
 ունին , իսկ Պորտոյի և Լիոնի գրատուն
 ներն ալ 100,000 հատորէն աւելի : Վաղ
 ղիոյ գաւառական բոլոր գրատուններուն
 մէջ 3 միլիոն հատորէն աւելի գիրք կայ :
 Փարիզու մէջ 39 գրատուն կայ , և զիսա

ւորները չորս հատ են , մէյմը ուղտային
 Գրապոսնը , որ աշխարհքիս ամենէն ճոխ
 գրատունն է , որուն մէջ 900,000 հա-
 տորէն աւելի տպած գիրք կայ և 80,000
 ալ ձեռագիր , իսկ մանր գրուածքներուն
 թիւը չկայ . երկրորդ՝ զինարանի Գրապո-
 սնը , որ 170,000 հատոր և 5,000 ձեռա-
 գիր ունի . երրորդ՝ Մաթթարիէան Գրա-
 պոսնը , որ 100,000 հատոր ու 4,000 ձե-
 ուագիր ունի . չորրորդ՝ սրբահայտ ժընէ-
 Վիէվայ Գրապոսնը , որ 120,000 հատոր և
 20,000 ձեռագիր ունի : Փարիզու ամէն
 գրատանց մէջ եղած գրքերուն գումարը
 ինչուան 1,763,000 հատորէն աւելի կը
 հանեն : Բաջին խումու թենէն առաջ
 Փարիզու մէջ բազմաթիւ գրատուններ
 կային , որոնցմէ զլիաւորներն էին . ւն .
 Ս . Ս իկտորի արքայութեան գրատու-
 նը , որ երկոտասաներոգ դարուն մէջ
 ալ անուն ունէր . ք . Սէն-Սէրմէն-տէ
 Փրէի արքայութեան գրատունը , որ
 100,000 հատոր և 20,000 արևելեան ,
 յոյն , լատին , և գաղղիացի ձեռագիր ու-
 նէր , և 1794^{ին} այրեցաւ , թէպէտ և ձե-
 ոագիրներէն մաս մը ազատեցաւ . ք .
 Սորպոնի գրատունը , որ երեքտասանե-
 րորդ դարուն մէջ կանգնուած է : Սրտեն
 թէ միայն Սէն դաւառին վանքերուն
 գրատուններէն 800,000 հատորէն աւելի
 գիրք ելեր է : — Փարիզու ազգային գրա-
 տան սկիզբը չի գիտցուիր . բայց պատ-
 միչներէն շատը Սարոլոս Ե կայսեր կու-
 տան ասոր հիմնարկութիւնը : Բայ
 թագաւորը , որ շատ ուսումնասէր էր ,
 Սուվրի աշտարակին մէջ 910 հատոր
 գիրք հաւաքեր էր , որ նոյն ատենին
 նայելով շատ բան է . բայց Սարոլոս
 Էն ժամանակը այս գրատունս ցիրու-
 ցան եղաւ : Սուզովիկոս ԺԱ ետեւէ Ե-
 ղաւ այս գրատանս մնացորդները ժող-
 վելու և նոր գրատուն մը կազմեց , զոր
 իրմէ ետեւի թագաւորները հետզհե-
 տէ ճոխացուցին , մանաւանդ Փրանկիս-
 կոս Ա : Բայց Սուզովիկոս ԺԳ եղաւ
 առաջինը որ այն շքեղութեանը հասուց
 այս գրատունը , որով բոլոր աշխարհք
 երևելի եղաւ : — Բէն տարի այս գրա-
 տանս մէջ 6,000 գաղղիացի և 3,000

օտար գիրք կը գրուի : Բայր քով մետաւ-
 ներու և հնութեց թանգարան մը կայ ,
 և ուրիշ թանգարան մըն ալ պղնձի
 վրայ փորագրուած տպերու :

ԺԳ . ՊԵԼՃԻԱ ԵՒ ՍՏՈՐԻՆ ՆԱ-
 ՀԱՆԳԻ : — Էյտայի համալսարանին Գրա-
 պոսնը , Պուլիէլմոս ()րանժ կանգնեց
 1586^{ին} , զոր Սկալիգեր շատ ճոխացուց
 եբրայեցի , քաղղէացի , ասորի , սլաւոնի ,
 յոյն , հայ , և այլն ձեռագիրներով . ասոր
 վրայ աւելցան նաև Խասհակ Սոսիոս
 և Սոււնքէն անունով երևելի բանա-
 գէտներուն գրոց հաւաքումները : Բն-
 դերտամ , Հայիա , Հարլէմ , Տէլֆո , և
 ուրիշ քաղաքներ ալ իրենց իւրաքանչիւր
 գրատուններն ունին :

ԺԴ . ՎԵՐՄԱՆԻԱ : — Լըրոպայի
 մէջ ամենէն շատ գրատուն ունեցողը
 Վերմանիան է , և զիտութեանց այլև-
 այլ մասանցը վրայ մասնաւոր հաւաքում
 ներ խիստ շատ ունի : Վերմանիոյ 30
 քաղաքաց մէջ 4 միլիոնէն աւելի տը-
 պուած գիրք կը համրեն , դուրս ձգելով
 մանր գրուածքները . իսկ ձեռագրաց
 թիւը 150,000 էն աւելի է : Բնէնէն Ե-
 րևելի գրատուններն են՝ Սենայինը ,
 Պէլլինինը , Սոնաքոյինը , Տրէզտայի-
 նը , Սուլֆէնպուգէլինը և Շ թութ-
 կարտինը : Սենայի մէջ 8 հատ հասա-
 րակաց գրատուն կայ . կայսերական Գրա-
 պոսնը 1480^{ին} Սաքսիսիլիանոս կայսրը
 կանգնեց , որուն վրայ վերջէն աւելցաւ
 Սաթիաս Վորվինին գրատունն ալ .
 1666^{ին} 80,000 հատորէն աւելի ունէր ,
 իսկ հիմայ 300,000 հատորը կանցնի :
 Լքբայեցի , արաբացի , յոյն , լատին ,
 տաճիկ , և այլն , ձեռագիրներու ալ ճոխ
 հաւաքում մը ունի :

Վեթիւնիէն : — Վեթիւնիէնի համա-
 լսարանը գրատուն մը ունի որուն մէջ
 360,000 հատոր և 5,000 ձեռագիր կայ :

Սոնաքոյ : — Սոնաքոյի գրատունը
 Բլեբերգ Ե կանգնեց վեշտասաներորդ
 դարուն սկիզբները , և իբր 300,000
 հատոր ունի , որոնցմէ 12,000^Ե Խանձար-
 բային էն , 131^Ե բարակ մագաղաթի

1 Լտ . Incunabula, ասանկ կըսուին տպագրու-
 թի արհեստին նոր սկսած ատենը տպած գիրքերը :

վրայ , և 9,000 ձեռագիր ունի :

Շ Ռոմիկոս : — Ընթացիկ քաղաքի գրատունը մէջ 180,000 հատոր կայ , և շատ երևելի է ասոր 9,000 աստուածաշնչի հաւաքումը :

Պէտլին : — Ընթացիկ քաղաքի քաղաքի հասարակաց գրատուն կայ . գլխաւորն է Ռաֆայելի գրատունը , զոր Փրեդերիկոս Պուլիկեմոս Պրանտեպուրի կայսրընտիրը կանգնեց , և Սփանէմիտի ունեցած գրքերով շատ ճոխացաւ : Ընդ աւելնը 200,000 հատոր և 2,000 ձեռագիր ունի , որոնցմէ ոմանք մեծն Վարդուի ժամանակէն մնացած են :

Ս Պէֆէնպոլ : — Ս Պէֆէնպոլ գիւղի գրատունը , որ 1604ին կանգնուած է , 190,000 հատոր և 4,500 եւրոպեցի , յոյն , և լատին ձեռագիր ունի :

Տրեպոս : — Տրեպոսի Ռաֆայելի գրատունը , զոր 1556ին Բագոստոս կայսրընտիրը կանգնեց , 220,000 հատոր ունի , որոնց 1,600ը խանջարրային են , 63ը մագաղաթի վրայ , և 2,700 ալ ձեռագիր :

Օ ՈՒՒՑԵՐԻ : — Օ ուիցերիի ամենէն ճոխ գրատուններն են՝ Պալինը , Պէնայինը , Յուրիբինը , Նինէվրայինը և Սան-Վալայինը :

ՕՁ . ՍԵՏԻՍԱՆԱ : — Սեթտորի գարէն Ենգլիա ու Իրլանտա այլ և այլ գրատուններ ունէին , որոնք հիւսիսային ժողովրդոց արշաւանքներովը կործանեցան : Ենգլի մեծ գրատունը , զոր Եգբերտոս արքեպիսկոպոսը կանգնեց , որուն վրայ ալ կը խօսի Բիլիոնոս առեկեղեցին Ենգլիոյ գրած թղթին մէջ , Պանիացիք այրեցին : Սուրբ Բիլիանի վանքին հոշակաւոր գրատունն ալ ասոնք կործանեցին : Հիմայ այս թագաւորութեան ամենէն երևելի գրատունները՝ հետեւեալներն են .

Ենգլիոյ : — Համալսարանի գրատունը , զոր Վիլեմէս Ենգլի կանգնեց . 50,000 հատոր ունի : Փաստաբանից մակացութեան գրատունն ալ շատ հարուստ է : Ենգլի շատ գեղեցիկ ու շատ ընտիր է դպրաց և նոսրաց ըսուած գրատունն ալ :

Իռլանդ : — Բրիտանիան Ռաֆայելի գրատունը , որ 1755ին կանգնուած է , 200,000 հատոր և 30,000 ձեռագիր ունի :

Ենգլիոյ : — Ենգլիոյ թագաւորութեան գրատունը 100,000 հատոր ունի :

Ենգլիոյ : — Պոլիտիկոս գրատունը , զոր Ստեֆանոս Պոլիտիկոս կանգնեց՝ որ Ենգլիստեպութեանց երևելի գրատունն էր , 300,000 հատոր և 25,000 ձեռագիր ունի : Ենգլիա տպուած ամէն գրքերէն մէկ օրինակ մը ունի , և տարին ալ 3,000 լրիւ սղերլին եկամուտ :

Ենգլիոյ են նաև Ստեֆանոս Ենգլիոյ Ենգլիստեպութեանց այսինքն Ենգլիոյ , Ս . Ենգլիստեպութեանց և Ենգլիստեպութեանց գրատունները , մանաւանդ Իրլանտա՝ Տրալլինի համալսարանին , կամ թէ Ենգլիոյ թագաւորութեան վարժարանին գրատունը :

ՓԵ . ՇՈՒՅՏ ԵՆ ԵՆԿԵՆԱՆԱ : — Ստեֆանոս Ռաֆայելի գրատունը Ենգլիստեպութեանց կանգնեց . — Ենգլիոյ են նաև Ստեֆանոսի գրատունը , որ 80,000 հատոր և շատ մը ազնիւ ձեռագիրներ ունի , որոնց մէջ են Ենգլիստեպութեանց օրէնքները , Ենգլի և Ենգլիստեպութեանց տպուած լեզուով , և արժանի ճարտարներ՝ որ է չորս աւետարանը գոթացոց լեզուով թարգմանած Ստեֆանոս Ենգլիստեպութեանց 373ին , որուն կու տան նաև գոթացոց գրոյն գիւտը : — Ենգլիստեպութեանց , Պէրկէն , Տրանգհէյմ և ուրիշ քաղաքներն ալ իրենց գրատուններն ունին :

ՓԸ . ՏԱՆԻՄԱՐԻԱ : — Ենգլիստեպութեանց գրատունը , որ 1648-1670 կանգնուած է , 200,000 հատոր և իբր 10,000 ձեռագիր ունի :

ՓԹ . ԵՆԿԵՆԱՆԱ : — Ենգլիստեպութեանց հաստանի մէջ հարուստ ու մեծամեծ գրատուններ կային : Օւոլուքի գրատունը , որ Ենգլիստեպութեանց կանգնուած էր , 1795ին Փեթրպուրի փոխադրուեցաւ : — Ենգլիստեպութեանց համալսարանին գրատունն ալ , որ 1796ին կանգնուած էր , 1833ին Փեթրպուրի փոխադրուեցաւ , որ 70,000 հատոր և 1,500 ձեռագիր ունէր : Ենգլիստեպութեանց Ենգլիստեպութեանց ընտիր ընտիր ընտիր ընտիր ընտիր :

գուններուն Փուլավի ունեցած գրատունն նին ալ Փեթրպուրկ փոխադրուեցաւ :

Ի. ՍՈՒՍԱՍԱՆ : — Ընկէ դար մը առաջ այս ընդարձակ ահրութեան մէջ գրատուն մը չկար : Եւ Պետրոս Գիտաբանի ձեռքովն Գրատան սկիզբը դրաւ 2,500 հատորով , որ Շուեապ հետ ըրած պատերազմներուն մէջ Սիդաքա զաբին պաշարման ատեն ձեռք ձգեր էր : Շիմայ այս գրատանս մէջ 100,000 հատոր կայ : Բայց Ուուսիոյ մայրաքաղաքին ամենէն երևելի գրատունը Կոստանի Թ Գրատանն է , զոր Օպուսքի Վրաքովիայի մէջ կանգնել էր , և անցեալ դարուն կիսուն Սարչաւիա փոխադրուեցաւ , և Սատարինէ Բ այս քաղաքի սիրելով Փեթրպուրկ փոխադրել տուաւ : Սարչաւիա եղած ատենը 300,000 հատոր ունէր , բայց վերջէն Բըքսանդը և Վիկոզայոս կայսերք ալ շատ ձոխացուցին : — Սուբուա ալ երկու երևելի գրատուն կայ , մէյմը Կամալարանի Գրատանը , մէյմըն ալ սուրբ Սիւնդոսի Գրատանը :

ԻԱ. ՂՆԵՔ : — Սպիծելիոս , որ Ղենաց գրականութեք վրայ հետաքրքրաւ կան գիրք մը գրել է , կ'ըսէ թէ Սինկուսէն լեռան վրայ գրատուն մը կայ որ 30,000 հատորէն աւելի գիրք ունի , բուրն ալ ձենաստանի մէջ գրած , և թէ նոյնպէս շատ ձոխ է Սինքուսի մէջ հենին գրատունն ալ : Վարդապետի մէջ ալ Ղենացի շատ մը ձեռագիր կը գտուի , ուսկից մարդ կրնայ գուշակել որ ձենաստանի մէջ շատ գրատուններ պիտի ըլլան :

ԻԲ. ՂՆԱՓՈՆ : — Ղանապարհորդներուն պատմածին նայելով՝ այս երկրիս մէջ շատ գեղեցիկ գրատուններ տեսեր են :

ԻԳ. ԲԵԻԵԼԵԱՆ ՀԵՂԻԿԻ : — Ընդ զիոյ դեսպանատան 1793ին Ղլայի թագաւորութեան վրայ տուած տեղեկութիւններուն մէջ Պրահայց Ումիթրափուրայի ձոխ գրատանը վրայ շատ հետաքրքրական տեղեկութիւններ կան : Բայս գրատանս մէջ պատմական , բժրչկական և աստուածաբանական գրքեր

կը գտուին . վիպասանութեան , նկարչութեան և երաժշտութեան վրայ ալ շատ գրքեր կան : Չեռագիրներէն շատը Գալի լեզուով են , և շատ զարդարուն են :

ՍԻՍՈՐ : — Սիսորի Գիտութեք Սայէտի գրատունը շատ ձեռագիրներ ունի սանսքրիդի լեզուով , և պրամիներուն գիտութեանցը ձոխ հաւաքում մը : Նոս կը գտուի արևելեան գլխաւոր թագաւորութեանց պատմութիւն մը , որ ինչուան Վրիստոսի 1000 թուականը կը հասնի , սանսքրիդ լեզուաւ և եղերերգական ոճով . Սիմուր Լէնկի չորեքտասաներորդ դարուն մէջ գէպի Նընդկաստան ըրած արշաւանքին պատմութիւնը . Նընդկաստանի վրայ պատմական յիշատակութիւններ , կուրանի այլ և այլ թարգմանութիւններ , և այլն : Բայս գրատունը Վալկաթայի ասիական ընկերութեան ձեռքն է :

ԻԴ. () ՍՄԱՆԵԱՆ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆ : — Երկրորդ դարուն մէջ ուրիշ ազգերէն աւելի Բրաբացոց մէջ դպրութիւններն սկսան ծաղկիլ : Վլադիմիր իտալիֆայն եղաւ որ ասոնց մէջ դպրութեանց և գիտութեանց սերն արծարծեց : Վերբոր իններորդ դարուն մէջ Սիքայէլ Գիտութեք յաղթեց՝ վերջն ստիպեց որ իրեն թող տայ Արատանդուպոլսոյ և բուր կայսրութեան գրատուններէն ուղած ձեռագիրներն առնու ընտրանք , զորոնք արաբերէն թարգմանել տուաւ : — Չափազանց կ'երևայ ոմանց ըսածը թէ Տաճկները զգիտութիւնները կ'արհամարհեն , վասն զի կը տեսնենք որ իրենք ալ յատուկ մատենագրութիւն ունին : Արատանդուպոլսոյ 35 հասարակաց գրատուն կայ , որոնցմէ ամենէն պզտիկին մէջն ալ հազար հատոր կը գտուի : Գլխաւոր մզկիթներուն քով մէյմէկ դպրոց կայ տղոց կրթութեան համար , և մէյմէկ ալ գրատուն : Բրքունեաց գրատունը Սելիմ Ա սկսաւ , որ իրեք կամ չորս հազար արաբացի տաճիկ և պարսիկ հատոր ունի , որոնցմէ 2,294 հատորը ձեռագիր են . և այս ձեռագիրներն են 17 օրինակ կուրանին ,

649 մահամէտական կրօնից վերաբերեալ գրքեր , 47 այլաբանական գրքեր , 86 ի մաստասիրական , 343 բանական արուեստի և բանասիրութեան , 31 բժշկականութե , 43 պատմական և 79 բանաստեղծական և գեղարուեստից :

Ղաճասիտ : — Փէյնոյ իրեն գրագիտութեան բառգրքին մէջ կ'ըսէ թէ ինքը այս քաղաքիս գրատանը մէջ գտեր է Ղրիստոտէլի ընծայուած խորհրդական իմաստասիրութիւնը :

ԻԵ . ՍՆՐՈՔ : — Ղլմանսուր թագաւորը , որ դպրութեանց շատ սէր ունէր , իրեն տէրութեանը մէջ դպրոցներ և գրատուններ կանգնեց : Ղրագէտ արաբացիք կը պարծին թէ Սարոբի գրատանը մէջ պահուած է Յուստինեան օրինաց առաջին օրինակը :

ԻԶ . ՂՄԵՐԻԿԱ : — Սիացեալ նահանգաց մէջ շատ գրատուններ կան , բայց Լարուպայիններուն քով բան չեն : Ղլխաւօրններն են Փիլադելփիայինը , Պոսղրնինը , Ղէյմպրիճինը , և Ղոր Լորքինը :

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԳԼՈՒԽ Ը .

Ղլապատնի վրայ :

Ա . Ղաճասիտ : — Ղք անձինքը իրենց տուած ծանօթութիւններուն , գտած նորանոր հնարքներուն և գիտերուն համար՝ խիստ հարկաւոր են ճարտարութեան դիւրաւ և աղէկ կերպով առաջ երթալուն : Ղործաւորները հարկ չէ որ բնագէտ , տարրալցծ , մեքենագէտ մարդիկ ըլլան . բայց պէտք է որ ուրիշ մը գիտնայ նոյն բաները՝ անոնց ճամբայ ցուցնելու համար : (Սէ որ դժբաղդ պարագաներով ուսմունքները խափանէին , իմաստունք՝ ու անոնց

գրուածներէն շատերը պակսէին , իրաւ է որ արուեստները դեռ կտոր մը ժամանակ գործատանց ու արուեստաւորաց մէջ նոյն կերպով առաջ կ'երթային , բայց կամաց կամաց դիւրին կերպերու հնարքները կը կորսուէին ու արուեստներէն շատերը մոռացութեան մէջ կը թաղուէին . անանկ որ ետքէն բոլորովին նոր դիտողութիւններ ընել հարկ կ'ըլլար , ու շատ անգամ դիպուածի ըստ պատել , որ նոր բան մը իմացուի : Ի՛նչ կերպով կը շինուի հիմա յունական կրակը , կամ ո՛վ է ան մարդը որ Ղքբիմիդէսին կիզող հայելիներուն նման հայլիներով թշնամեաց նաւատորմիղը երէ : Ի՛հա ասոնք և ասոնց նման ուրիշ շատ բաներ՝ իմաստնոց ու անոնց գրուածոց պակսելովը կորսուած են : Լըբոր արուեստները աս կերպով կը խափանուին , առուտուրն ալ հարկաւ կ'իյնայ . և մարդիկ , մանաւանդ թէ ամբողջ մեծամեծ ազգեր իրարու հետ ամենեւին վերաբերութիւն չի կարենալով ունենալ , խեղճութեան մէջ կ'իյնան , բարբարոսութիւնն ալ վրայ կը հասնի :

Բ . Ղործաւոր : — (Սէ պէտ և իմաստունք շատ բանին կերպը կը գտնեն , կը դիւրացնեն , կը կատարելագործեն , բայց պէտք է որ զանոնք ՚ի գործ դնող մըն ալ ըլլայ . միայն ընելուն կերպը չի գիտցուի , հասկա ըլլաւի ալ , և ահա ասիկայ գործառուի պաշտօնն է : Ղործառու մը պէտք է որ մարդկանց ախորժակը , ունեցած պիտոյքնին , իրենց հարստութեան աստիճանը կարելի եղածին չափ քննէ իմանայ . ձեռք զարնելու աշխատութեանց հարկաւոր եղած տեղեկութիւնները ստանայ . բերք մը հանելու կարևոր եղած միջոցները առաջուց հոգայ . և ամէն բանէն աւելի ձեռքէն անցնելունիւթոց յատկութիւնները , և թէ ի՛նչ կերպով զանոնք բանի պիտի բերէ՝ աղէկ գիտնայ : ()րինակի համար , գործառու մը թէ որ կ'ուզէ մշակական ճարտարութեանց պարապիլ , պէտք է գիտնայ թէ աւազուտ կամ կաւոտ երկիրները ի՛նչ յատկութիւններ ունին , որուն մէջ ի՛նչ տեսակ

1 Այս գլխոյն առջի կէտը տես երես 319 :